

ELEŖTİREL DÜŖÜNME FARKINDALIK EĞİTİMİ

Prof. Dr. Süheyla A. ÖZSOY

**EGE ÜNİVERSİTESİ HEMŖİRELİK FAKÜLTESİ
HALK SAĖLIĖI HEMŖİRELİĖİ ABD**

**“Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli
kültürdür. Kültür; okumak,
anlamak, görebilmek,
görebildiğinden mana çıkarmak,
ders almak, düşünmek, zekayı
terbiye etmektir.”**

(M. Kemal Atatürk)

DÜŞÜNME

1904'te alçıdan yapılmış büyük boy Düşünen Adam heykeli ilk kez Londra'daki International Society'de, bronz versiyonu ise Salon de Paris'de sergilendi. Düşünen Adam 1906'da Panthéon'un önüne yerleştirildi.

Düşünen adam heykeli

Augusto Rodin (1840-1917)

DÜŞÜNME

Düşünme insanın doğuşu ile başlayan, sonraki süreçte doğrudan veya dolaylı olarak geliştirilebilen **insana özgü nitelik** tir.

İnsan günün 24 saati
düşünür.

- Bir şeyler yerken,
- İzlerken,
- birbirleri ile konuşurken,
- bir sorunu çözmeye çalışırken,
- yürürken, otururken, yatarken, okurken
her zaman düşünürler.
- **Düşünme faaliyeti hiçbir zaman durmaz.**

İnsanoğlu; bedensel açıdan hayvanların en güçlüsü ***olmamasına*** karşın, doğanın en güçlü varlığı olduysa, bunu yalnızca **düşünebilmesine** borçludur.

•**İnsan beyni**, insanın doğaya ve kendine karşı yürüttüğü o çok uzun savaşın verimli bir meyvesi olmuştur.

Düşünebilme ayrıcalığından dolayı:

diğer canlılardan farklı olarak,
kendisi üzerine düşünmeye
başlaması ile insan;

- var oluşunun anlamını ve nedenini
fark edebilmiş,
- bu yolda edindiği bilgiler ona kendi
geleceğini belirleyebilme
hak ve olanağı tanımıştır.

İnsanlar doğal olarak düşünen varlıklardır, **fakat bu onları doğal olarak iyi düşünen bireyler yapar mı?**

İyi düşünme ile düşünme arasındaki fark:

yürümekle dans etmek arasındaki farka benzer.

Birisi doğal olarak öğrenilir, diğeri ise belli bir çabayı gerektirir.

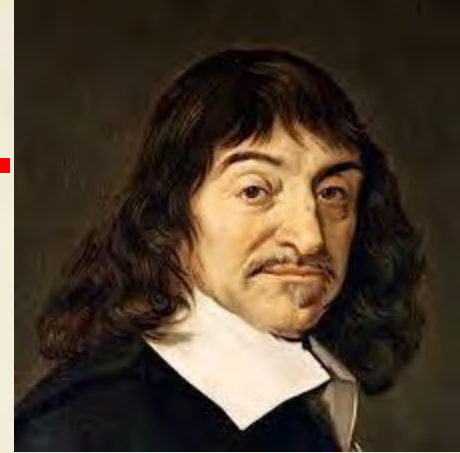

- Düşünme kavramı,

Platon ve Aristoteles
döneminden başlayarak
günümüze değin pek çok
araştırmacının ve araştırmanın
konusunu oluşturmuştur.

"Düşünüyorum, öyleyse varım".

Descartes

- Şüphe etmek, düşünmektir.
- Düşünmemiz ise var olduğumuzun kanıtıdır.

Ünlü filozofun; diğer tüm bilgileri çıkarsadığı kendi varlığının bilgisine akli ile ulaşması, onun rasyonalizminin karakteristiği olup, çıkış noktasını oluşturmaktadır.

DÜŞÜNME TANIMLARI

- zihinden geçirmek,
- göz önüne getirmek,
- bir sonuca varmak amacıyla inceleme,
- zihinle arayıp bulmak,
- bir şeye karşı ilgili ve titiz davranmak,
- tasalanmak, değerlendirmek,
- ayrıntılarını iyice incelemektir

(TDK, 2002).

Düşünme;

gözlem,

deneyim,

sezgi,

akıl yürütme

ve diğer kanallarla elde edilen bilgiyi kurumsallaştırma, uygulama, analiz ve değerlendirmenin disipline edilmiş şeklidir (Özden 2005).

GİRDİ

Düşünmenin ön koşulu olan **bilgi edinme**, yani **öğrenme** oluşturur.

İŞLEM

Bilgiyi yeni bir durumda **amaca dönük** ve **bilinçli olarak kullanma** yer alır.

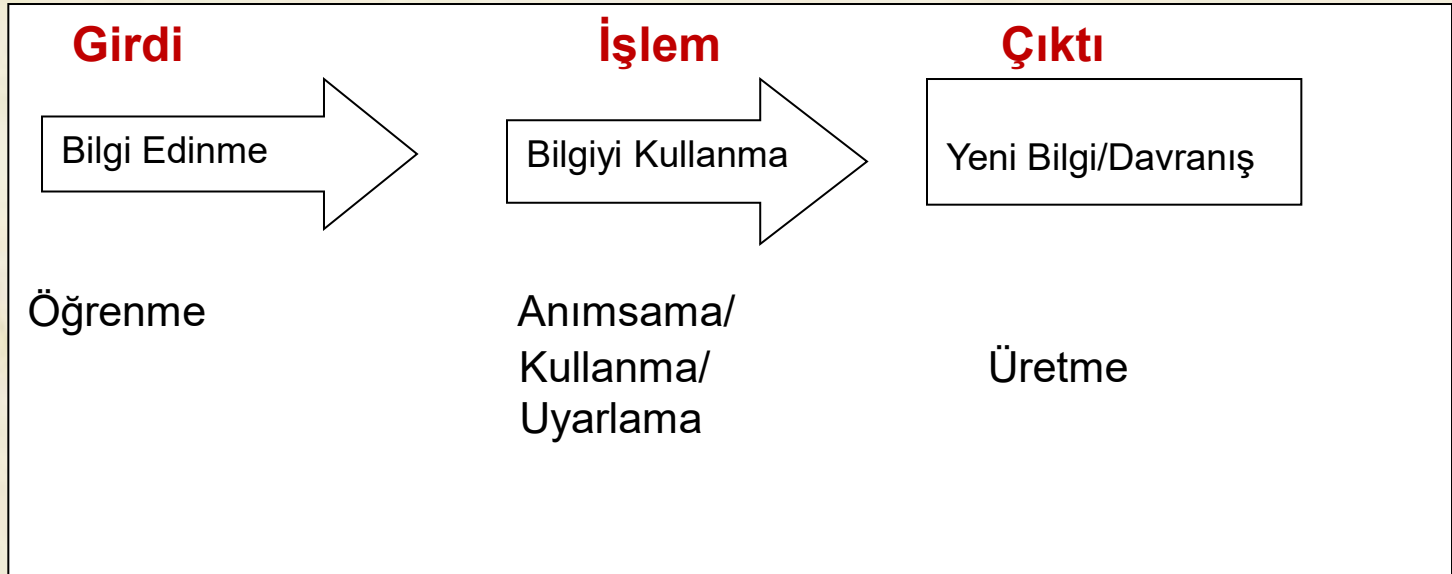

ÇIKTI

Yeni bir bilgiye ulaşma (anlama, kavram-ilke oluşturma, vb.)

veya **bir davranış gösterme**
(karar verme, sorun çözme, alıştıırma yapma, düzenleme vb.) oluşturur

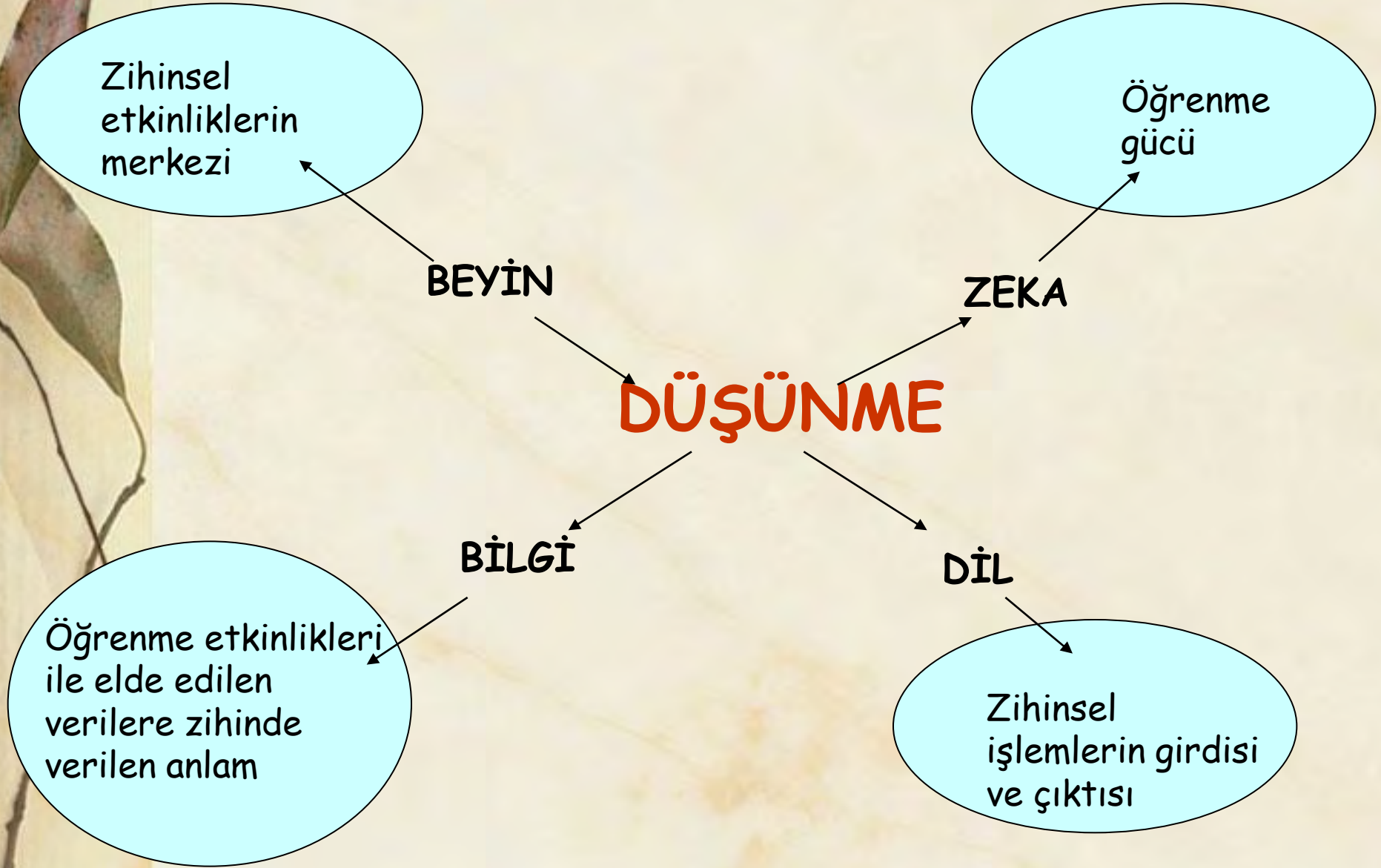

Şekil 1: Düşünme Süreci

DÜŞÜNME ÖĞELERİ

- 1. Beyin ve Düşünme**
- 2. Bilgi ve Düşünme**
- 3. Dil ve Düşünme**
- 4. Zeka ve Düşünme**

DÜŞÜNMENİN ÖĞELERİ

1.Beyin ve Düşünme:

- Birey, yaşamının her anında beyni aracılığıyla düşünür.
- Bu açıdan bakıldığında bireyin, öğrenmesinde,
  - farkları bulmada,
  - ayrıntıları incelemeye,
  - soyut olaylar gibi durumları gerçekleştirmesinde beyninin farklı bölümlerini kullanır.

-
- Beyin fiziksel olarak sağ ve sol olmak üzere iki küreden oluşur.
  - Ayrıca bu iki küre de alt ve üst olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir.
  - Beynimizin bu şekilde dört ayrı bölümden meydana gelmesi insanın ***düşünme yeteneklerini*** de etkilemiştir.

<i>Sol Üst “A”</i> teknik, analitik, mantıksal, matematiksel, eleştirel	<i>Sağ Üst “B”</i> bütünsel, sezgisel, yenilikçi, yaratıcı, İmgesel
<i>Sol Alt “C”</i> ardışıkçı, planlı, organize, ayrıntıcı, kontrollü	<i>Sağ Alt “D”</i> sosyal, duygusal, müzikle ilgili, ruhani, konuşkan

Şekil 4 : Dört Çeyrek Daireli Zihinsel Tercih Modeli

2. Bilgi ve Düşünme

- Bilgi, «*bir bireyin dış dünyadaki olayları algılama, işleme, değerlendirme, akıl yürütme sonucunda zihinde ürettiği anlamdır*».
- Bilgi doğrudan düşünmeyi etkiler.
- İnsanın;
  - *bilgi birikimi* arttıkça
  - *düşünme becerisi* de o oranda artar

Eleştirel düşüncenin kaynağı

- ***Okuma***, yalnızca bilgi edinmede, kafamıza takılan soruların yanıtını bulmada ya da başkalarının yaşıntı ve deneyimlerini paylaşmada kullandığımız bir araç değildir.
- ***Davranış ve düşünüş*** gücümüzü de besler ve geliştirir.

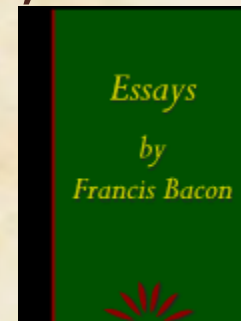
Amerikan Kütüphane Derneğinin Okur tipini belirlemede ortaya koyduğu standartlar şöyledir;

- Yılda okuduğu kitap sayısı 5'i geçmeyen kişiler ***az okuyan okur tipi***
- Yılda okuduğu kitap sayısı 6-20 arasında olanlar ***orta düzeyde okuyan okur tipi***
- Yılda okuduğu kitap sayısı 20'yi aşan kişiler ise ***çok okuyan okur tipi*** olarak nitelendirilir.

Bacon ünlü denemesinde;

- Kitap vardır ancak tadına bakılmak,
- Kitap vardır yutulmak,
- Kitap vardır çiğnenmek, özümlemek içindir.

Francis Bacon -1561-1626

İlkçağ 'da Aristippos, Yeniçağ 'da F. Bacon ***bilginin güç*** olduğunu söylemişlerdi.

Sokrates'in öğrencisi olan
Aristippos, Kirene okulunun
kurucusu olarak bilinir.

F. Bacon 1561-1626

-
- *Oysa, çok fazla bilginin olduğu günümüz dünyasında,*

***bilgi, ancak uygun biçimde seçilir,
değerlendirilir ve kullanılırsa
güçtür.***

1485 yılında Almanya'da basılan ve o dönem yaşamış pek çok bilim adamının referans olarak kullandığı bir botanik

kitabı olan *Herbarius*.

- "Bu bitki (ADEMOTU) sadece geceleri bulunabilir, çünkü kökü geceleri bir lamba gibi ışıldar. Onu yerinden çıkarmanın yolu, etrafındaki toprağı eşeledikten sonra kök hala toprağa bağlıyken bitkinin kökünü siyah bir köpeğin tasmaına bağlamaktır. Köpek koşturulunca bitki de yerinde çıkar ancak sihirli yapısı nedeniyle topraktan tam çıktığı anda köpeğin ölümüne neden olur."

-
- Her ne kadar Harry Potter filminde Ademotu (Mandrake) bitkisi eğlenceli bir şekilde çılglık atan küçük cüceler şeklinde tasvir edilmiş olsa da, biz bugün bunun doğru olmadığını biliyoruz.
  - Ama ortaçağda, felsefeyle uğraşan filozoflar bu bitkiyi belki de defalarca kendi gözleriyle görmelerine rağmen,
  - ***Herbarius'taki bu tasviri doğru kabul etmekten ve kendi yazdıkları kitaplara kopyalamaktan çekinmediler.***

3. Dil ve Düşünme:

- Beyne bilginin girişi, yerleşmesi ve kullanılması ancak dil aracılığıyla olmaktadır.
- Dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi biçimlendiren üç temel yaklaşım vardır. Bunlar;
  - Dil, düşünceyi şekillendirir.
  - Düşünce, dili şekillendirir.
  - Dil ve düşünce birbirini etkiler.

“Dil düşünceyi şekillendirir”

- Dil sadece düşüncelerimizi ifade etmek için kullandığımız bir araç değil aynı zamanda düşüncelerimizi şekillendiren bir güçtür.
- İnsanlar doğaya ve çevrelerine dillerinin gözlerine taktıkları gözlüklerden bakmaktadırlar.
- Bir başka deyişle insan doğayı ve çevreyi dilinin izin verdiği kadar ve izin verdiği biçimiyle görebilmektedir.

“Dil ve düşünce birbirini etkiler”

Dilin hem iletişim aracı olduğu
hem de düşüncenin temelini
oluşturduğunu belirterek,
dilin iki farklı rolü olduğu
vurgulanmaktadır.

Whorf'un (1956) verdiği örneklerden biri,

- Eskimo dilindeki karla ilgili 40'dan fazla kelimenin olduğudur. Bu gözleme dayanarak Whorf ,
"Eskimo kara baktığı zaman bizim gördüğümüzden daha fazla ayrıntı görür,
  - çünkü toz kar,
  - sulu kar,
  - iri kar için onun dilinde ayrı ayrı kelimeler vardır ve bu nedenle Eskimo'nun karla ilgili algısı ve düşüncesi daha ayrıntılıdır" der.

Buna benzer bir örnek Türkçedeki akrabalık isimlerinden verilebilir:

- Hala, teyze, amca, dayı ayırımı bizim için son derece doğal olduğu halde, Amerikan İngilizcesi'nde hala ve teyze *aunt*, amca ve dayı *uncle* kelimesiyle ifade edilir.

Whorf'a göre Türkler, Amerika'lılara göre bu alanda daha ayrıntılı algılama ve düşünme olanağına sahiptir.

4. Zeka ve Düşünme

- İnsanın düşünme yeteneği ancak belirli bir zeka düzeyi ile ortaya çıkar.
- İnsanın bu düşünme becerilerine sahip olması elbette yalnızca zekaya bağlanamaz.
- Bu beceriler bazı yöntem ve tekniklerle geliştirilebilir.
- Zekanın bu düşünme etkinliklerindeki varlığı inkar edilemez.

DÜŞÜNME BECERİLERİNİ GELİŞTİRME

- **Düşünmeyi Öğretme**
- **Düşünmeyi Düşünme**

-
- Düşünmek bütün beceriler gibi;

- Öğretilebilen
- Öğrenilebilen
- Geliştirilebilen bir yetenektir.

- **Düşünmeyi öğretmek;**

- Ortaöğretimin kazandırması gereken en önemli beceri düşünmeyi bilmek olmalıdır.

***"lise"** sözü eski yunan filozoflarının çevresindekilere düşünmeyi öğrettikleri yerden geliyor*

Düşünmeyi Düşünme

- Düşünmeyi öğrenmede en eski yöntemlerden biri Sokrat yöntemidir.
  - Sokrat yönteminde öğrencilere yanıtlar yerine, sorular verilir.
  - Sorulardan her bir sorunun cevabı, başka bir soruyla verilir.
  - Her bir soru bir öncekinin cevabı olduğu gibi aynı zamanda cevaplanması gereken yeni bir sorudur.
- **Sokrat yönteminde bir konunun aydınlatılması, soruların adeta bir matkap gibi, sürekli konunun derinliğine doğru itilmesi ile gerçekleştirilir.**

-
- **Bireyin kendi düşünmesinin farkında olmasına**
  - ***Bilişsel Farkındalık denir.***

KENDİNİ BİL

- Yunus Emre'nin dizeleri;

İlim ilim bilmektir.

İlim kendin bilmektir.

Sen kendini bilmezsin.

Bu nasıl okumaktır.

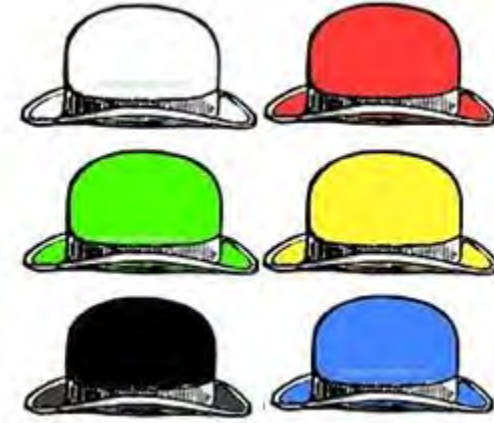
- Ayrıca düşünmenin öğretilmesinde
- **Edward De Bono (1997) altı şapkalı yöntemi** geliştirmiştir.
- Farklı düşünme tarzlarını insanların kafalarına taktıkları hayali şapkalar ile ilişkilendiren yazara göre insanlar kendilerine ulaşan verileri değerlendirmede, problem çözmede ve akıl yürütmede yaygın olarak altı biçim, altı renk şapka kullanmaktadırlar.

Beyaz Şapka

Beyaz tarafsız ve objektiftir.

- Bu şapka objektif olgular ve rakamlarla ilgilidir.

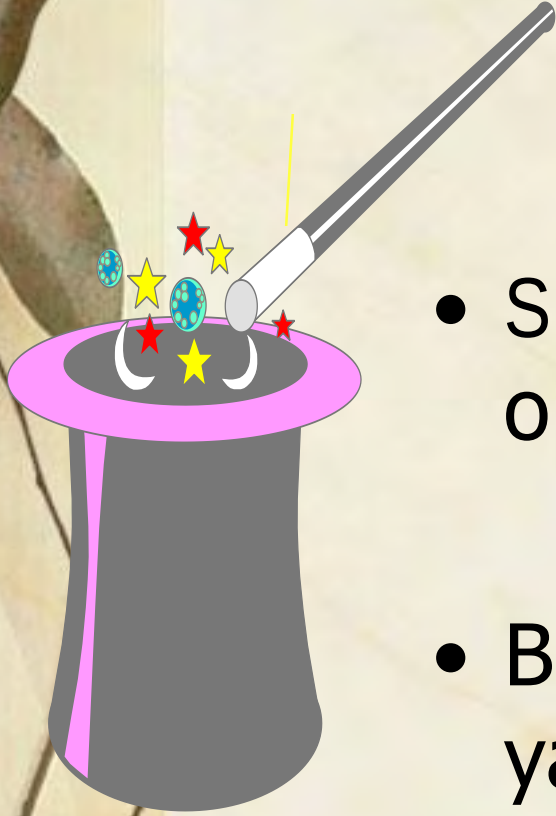

Kırmızı Şapka

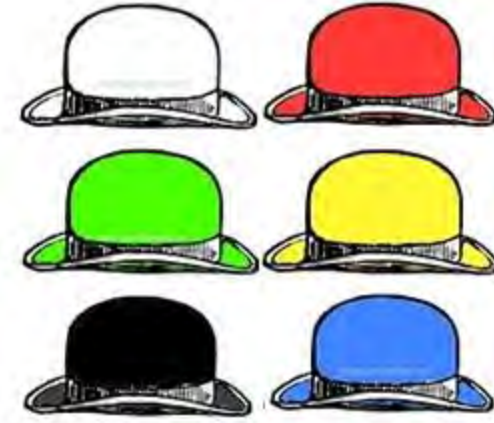
- Kırmızı öfke tutku ve duyguyu çağrıştırır.
- Duygusal bir bakış açısı verir.

Siyah Şapka

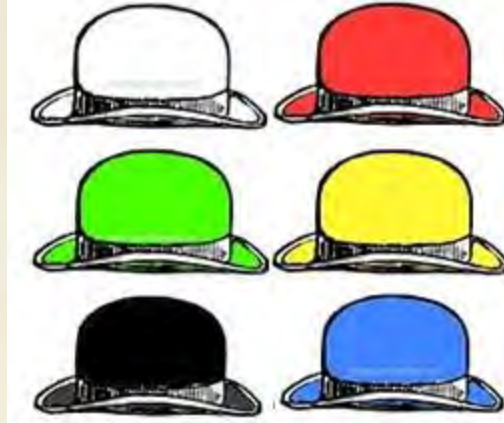
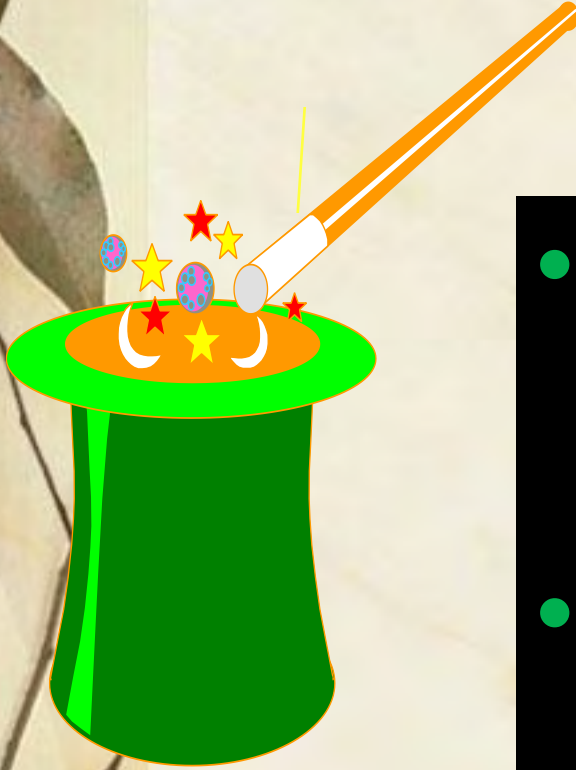
- Siyah karamsar ve olumsuzdur, kötümserdir.
- Bir şeyin niçin yapılamayacağını görür.

Sarı Şapka

- Sarı güneş gibi aydınlık ve olumludur.
- İyimser umutlu ve olumlu düşünme ile ilgilidir.

Yeşil Şapka

- Yeşil bereket ve verimli büyüme demektir.
- Yaratıcılık ve yeni fikirlerle ilgilidir.

Mavi Şapka

- Mavi serinkanlılığı temsil eder ve her şeyin üstündeki göğün rengidir.
- Düşünme sürecinin düzenlenmesi ve kontrolü ile uğraşır.

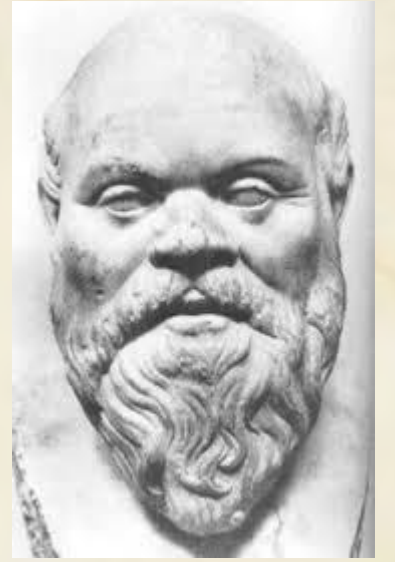

ELEŞTİREL DÜŞÜNME

- Eleştirel düşünmenin zihinsel kökleri sorgulama metodunu keşfeden **Socrates**'e kadar gider.
- Şüphesiz insanoğlu var olduğu günden beri **düşünme ve eleştirel düşünme** becerisine sahiptir ve bu becerilerini kullanmaktadır.

-
- “bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimdir”
  - “üstünde düşünülmemiş yada incelenmemiş yaşam insan için yaşamaya değer değildir”
  - En önemli değeri erdemdir

- ***Socrates*** Atina yönetimine yaptığı eleştiriler nedeniyle yargılanıp ölüme mahkûm edilmiş bir filozoftur.

-
- Socrates'ın eylemi suç olarak görüldü ve yargılama sonucu hüküm giydi.
  - Uygarlığın bu yargılama ile başladığı da ileri sürülmüştür.
  - Socrates'i yargılayan 502 yargıçtan hiç birinin adını bilmiyoruz.
  - Ama 2400 yıldan beri "hükümlü Sokrates konuşuluyor".

-
- Eleştirel düşünme günümüzde
    - felsefe,
    - eğitim
    - psikoloji
- gibi farklı disiplinlerin araştırma alanıdır.

-
- ***Felsefe*** daha çok sağlam bir düşünme etkinliği için düşünmenin yasalarına dikkat çekerken,
  - ***Psikoloji*** düşünmenin ne olduğunu,
  - ***Eğitim*** ise düşünme becerilerinin nasıl öğretilbileceği ile ilgilenmektedir.

ELEŞTİREL DÜŞÜNCE NE DEĞİLDİR?

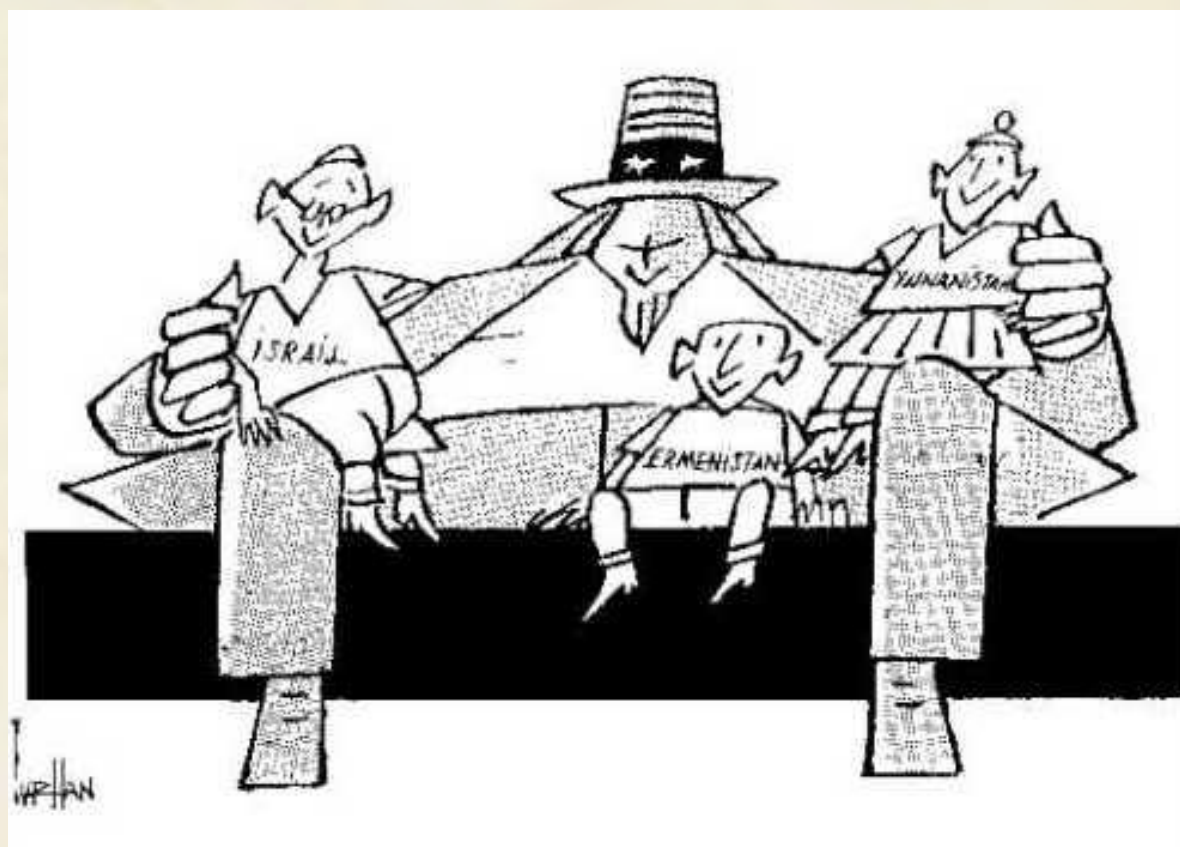
- Yalnızca hata ya da kusur bulma niyetiyle gerçekleştirilen **negatif bir düşünme değildir.**
- Hoşlanmadığı bir sonucu destekleyecek **kanıtları göz ardı** eden bir düşünme de eleştirel bir düşünme olarak da nitelenemez

ELEŞTİREL DÜŞÜNCE NE DEĞİLDİR?

- insanları aynı şekilde düşünmeye sevk eden **standart bir düşünme de değildir.**
- bireyin veya toplumun benimsediği görüşleri savunma amacı güden **benmerkezci veya toplum merkezci bir düşünme de değildir.**

ELEŞTİREL DÜŞÜNCE NE DEĞİLDİR?

- Bilimsel araştırma kapsamına girmeyen bir şeyin hiçbir anlamı bulunamayacağını öne süren **bilimcilik de değildir.**
- Yalnızca ***problem çözme*** değil, fakat aynı zamanda ***problem bulmadır.***

ELEŞTİREL DÜŞÜNME

- Herhangi bir konu, olgu ve fikir üzerinde
  - açıklık,
  - tutarlılık,
  - mantıkçılık,
  - şüphecilik ve
  - doğru akıl yürütme gibi bazı ölçüt ve yöntemleri esas alarak

ELEŞTİREL DÜŞÜNME

- doğru olmayan düşünme biçimlerini tanıyan,
- kanıtlara ve sonuçlara önem veren
- araştırma temelli
- daha derin bir düşünme eğilimi, tutumu ve becerisi sergileyen,

ELEŞTİREL DÜŞÜNME

- Böylelikle de sadece herhangi bir sonuca değil;
  - tutarlı,
  - makul,
  - yargılara ulaşmayı amaçlayan
  - hem **problem çözme** hem de **problem görme** kapasitesi sayesinde,

ELEŞTİREL DÜŞÜNME

- Kendi düşünme sürecini sürekli denetim altında tutarak ***değişmeye ve kendi kendini düzeltmeye*** açık olan bir düşünmedir.

Mevlana Rumi'nin dilinden yenileşim;

1207-1273

Her gün bir yerden göçmek ne iyi,
Her gün bir yere konmak ne güzel,
Bulanmadan, donmadan akmak ne hoş,

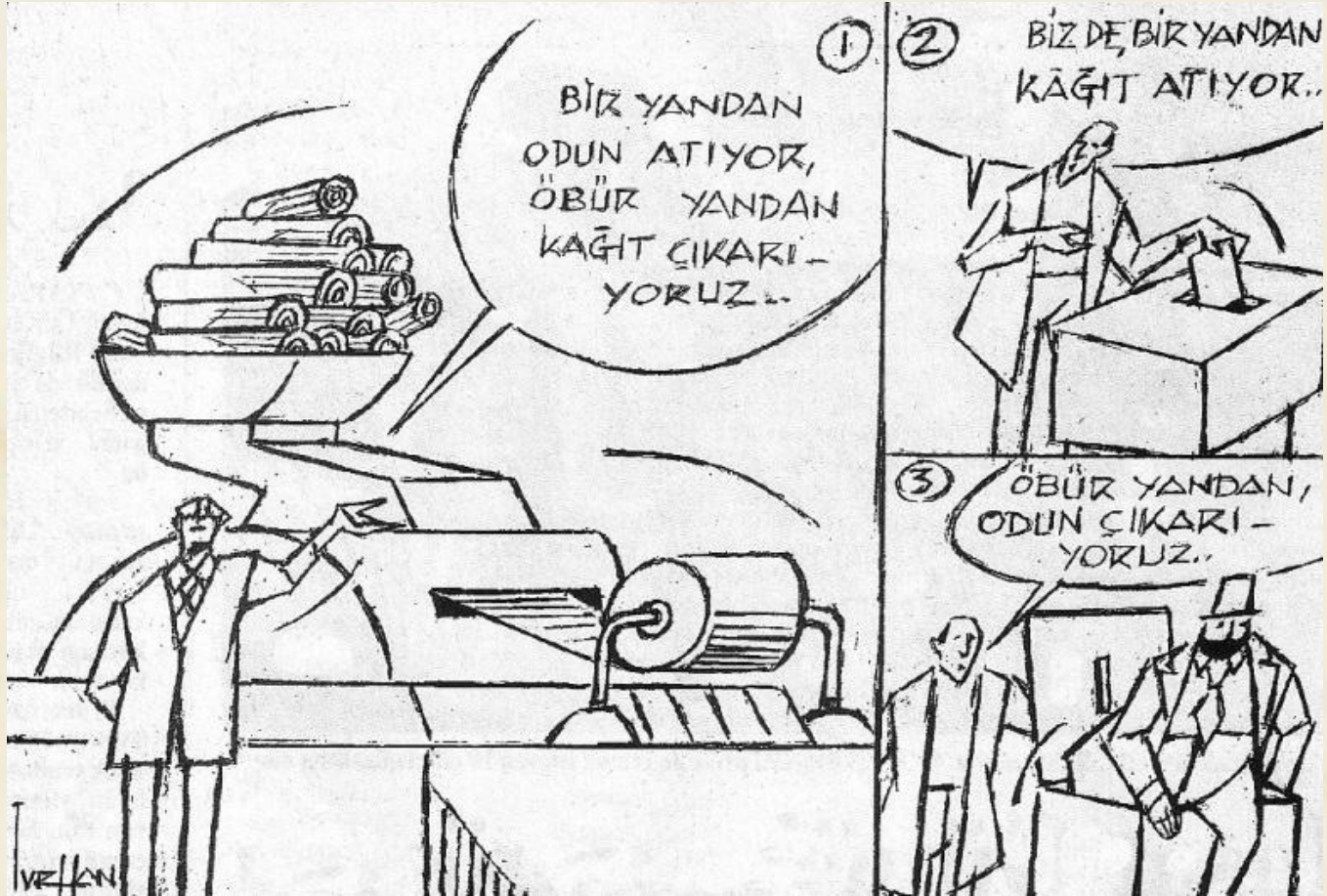
Dünle beraber gitti cancağızım,
Ne kadar söz varsa düne ait,
Şimdi yeni şeyler söylemek lazım.

ELEŞTİREL DÜŞÜNME

- Demokrasinin ve hoşgörünün inşası ve sürdürülmesinde önemli katkı sağlar.
- Çünkü demokrasi ve hoşgörü ancak eleştirel düşünebilen makul yurttaşlardan oluşan bir toplumda yani eleştirel bir kamuoyunun var olduğu bir yerde tam olarak gerçekleşebilir.

-
- Eleştirel bir kamuoyu küreselleşen bir dünyada eskiden olduğundan çok daha önemlidir. Zira böyle bir dünyada yanlış düşünmenin ve kararların sonuçları küresel ölçekte *şiddet, hoşgörüsüzlük ve yıkıcı savaşlar* olacaktır.

AMERİKAN FELSEFECİLER BİRLİĞİ ELEŞTİREL DÜŞÜNEN BİREYİN ÖZELLİKLERİNİ ŞÖYLE İFADE ETMİŞTİR

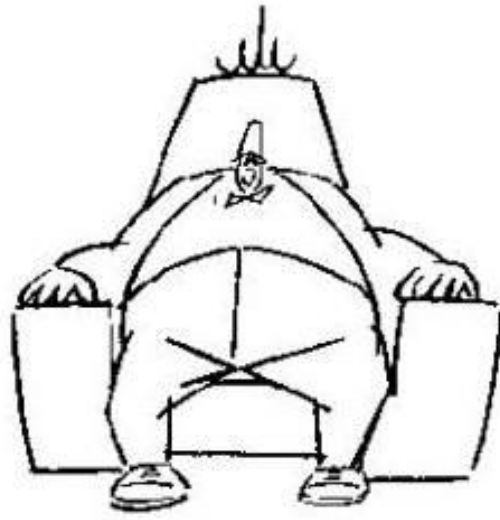
- Sürekli araştırır
- Sürekli neden arar
- Açık fikirlidir
- Ön yargısızdır
- Yargılarında dürüştür
- Alçak gönüllüdür
- Konular hakkında net bir bakış açısına sahiptir
- Ölçüt seçiminde mantıklıdır

Cüceloğlu (2001)

Bireyin eleştirel düşünme becerisine ulaşabilmesi için

- öncelikle kendi düşünce sürecini farkına varması, daha sonra başkalarının düşünce süreçlerini inceleyebilmesi,
- son olarak ta öğrendiği bilgileri kendi yaşamında uygulayabilmesi gerektiğini belirtmiştir.

İÇ POLİTİKA

DIŞ POLİTİKA

ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYİ ENGELLEYEN ŞEYLER

- seçici düşünme,
- önyargılar,
- hafıza yanıltmaları,
- bilgisizlik,
- algı sınırlamaları,
- peşin fikirlilik,
- stres ve
- aşırı yorgunluk gibi
- fiziksel ve duygusal sorunlardan doğan temel insani sınırlamalar

ÖNYARGILAR

- Önyargılar yaşamın bir parçasıdır. Farkında olmadan düşünce ve davranışlarda önyargılar kullanılır.
- Çoğu kez önyargıların kendimizde var olduğunu kabul etmeyiz, farkına varsak bile onların etkisini tümüyle ortadan kaldırmakta büyük zorluklarla karşılaşırız.

-
- Herhangi bir konuda ön yargılı olmamıza yol açan yerleşik dilsel kalıplar, dilde anlam karmaşasına yol açan kapalı ifadeler,

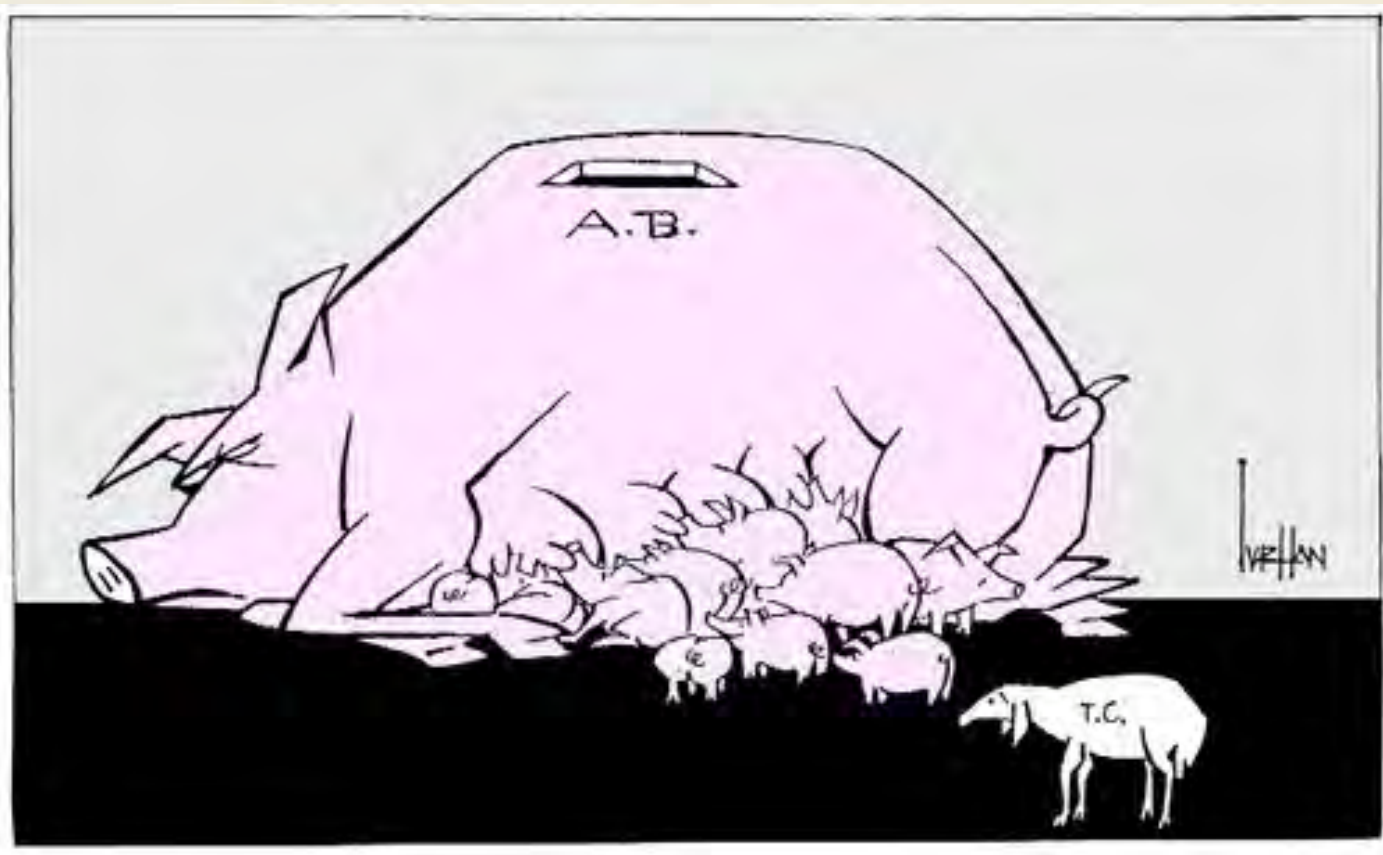
–“herkes bilir ki” türünden söylenenin doğruluğunu ima eden emniyet verici ifadeler gibi dilsel kullanımlar

Ben-merkezci ve Toplum-merkezci düşünme.

- ***Ben-merkezci*** düşünme (Doğuştan gelen),
  - kendisini “O, doğrudur; çünkü ben öyle inanıyorum” ifadesiyle,
- ***Toplum-merkezci*** düşünme de,
  - “O, doğrudur; çünkü biz öyle inanıyoruz” sözüyle ortaya koyar.

İNSANA VE ÇEVREYE SAYGI

- Farklılıklara tahammül edebilmek
- İnsanı dinlemek
- Farklılıklara bakılırsa parmak izinden gözün retinasına kadar, sekiz milyar insan da birbirinden farklıdır.

(genetik yapıdan, kültürel farklılığa)

İNSANA SAYGI

Profesör Üstün Dökmen, bir dergide yayımlanan röportajında;

- "Yere düşen ekmeğin üstüne basan insan görmedim ama yere düşen insani tekmeleyen çok kişi gördüm" diyor...

Ekmek nimette insan nimet değil mi?

İnsan merkezci etiğin;

- sadece insana değer vermesi,
- diğer varlıkları insanın çıkarı ve iyiliği için kullanılabilecek kaynaklar olarak görmesi, zamanla doğanın sorumsuzca tahrip edilmesini haklı çıkarması/teşvik etmesi ve doğaya karşı bir yükümlülük/sorumluluk geliştirmek açısından yetersiz kalması ***çevre merkezci etik*** kuramlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır

Çevre merkezci görüşün temeli olan ekoloji bilimi, organizmaları çevre ile ilişkileri içinde ele alan;

- insan ve diğer canlılar ile bunların canlı ve cansız çevreleri arasındaki ilişki ve etkileşimlerini,
- yaşamın devamını sağlayan madde ve enerji döngülerini,
- kendilerini yenileyebilen mekan birimleri içinde inceleyen bilim dalı şeklinde tanımlanmaktadır.

Eleştirel düşünmek için;

- İyi bir dinleyici olmalıyız
- İyi bir okur yazar olmalıyız
- Sanatla ilgilenmeliyiz
- Kendimizle dalga geçebilmeliyiz

Eleştirel düşünebilmek için;

- Her gün kullandığımız fakat anlamını bilmediğimiz kavramları araştırmalıyız
- Empati yapmalıyız
- Yazı yazmalıyız
- Alışılmadık (ilginç) sorular sorun

“ Düşüncelerin çeşitliliğinden,
karşıtlığından kötülük gelmez,
ama her düşüncenin öbürlerini
yıldırmaya, ürkütmeye,
yasaklarla sınırlamaya
çalışmasından kötülük gelir”

Mehmet Fuat